

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 93 1972

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lennart Breitholtz

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: E. N. Tigerstedt, Örjan Lindberger

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen, Villavägen 7,
752 36 Uppsala

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell Informationsindustri AB, Uppsala 1973

går i dagen i vår tids nya, öppna sexskildringar — sedan den i årtusenden bidragit till att förslava och förkrympa kvinnorna — att hon inte ens diskuterar kvinnohatets nuvarande omfattning och utbredning, bara nämner porr-litteraturen, militärförläggningarnas anekdotflora och herretoiletternas väggklotter som lämpliga studieområden. Rogers påpekande, att det vid sidan om den misogynna traditionen hela tiden funnits en positiv strömning, som också den har speglats i litteraturen, tar hon inte upp. Mycken berättigad kritik kan riktas mot Millets undersökning. Man saknar inte bara en diskussion av de behandlade författarnas representativitet utan också en diskussion av samlagsmotivens funktioner i olika kontexter. Verket skulle utan tvivel vunnit på att stoffet begränsats, dispositionen gjorts stramare, noggrannheten större och bevisföringen stringentare. Många av hennes intressanta fynd förblir notiser i förbigående, t.ex. hur flera av hjältarna medvetet får bekämpa tendenser till romantisk kärlek. Att återinföra det oinskränkta patriarkatet går, enligt en av Lawrence' hjältar, »om man gör sig av med kärlekstanken och kärleksmotivet». (Arons stav.) Millers hjälte får förhåna blotta tanken på kärlek och ömhet och sträva efter att besegra »romantikern inom sig» (Sexus). Här ser vi alltså fortsättningen på den historik Rogers tecknade.

Ett par textfynd visar, hur förtryck av sexualpartner leder till förtryckartendenser på andra områden. Millet bidrar här till att belysa ett problem, som för närvarande diskuteras i många länder: är kvinnoförtrycket den grundläggande sociala och psykologiska modellen för alla andra former av förtryck?

Genom hela boken skjuter hon fram ideologin som boven i dramat. Föreställningen att det är i enlighet med mannens och kvinnans »naturer» att han skall härska och hon lyda — lämpligt moderniserad av Freud — påtrycks enligt författaren människorna med kraften av en ny moral: »Pojkarna binds av den stereotypa dominans som föreskrivs för deras räkning /.../ Flickorna stängs inne i den gamla, välkända treenigheten av passivitet, masochism och narcissism.» Repressionssystemen kan på detta sätt ostörda fungera vidare trots mängden av reformer. Hon tror inte att en socialistisk revolution ändrar förhållanden, såvida den inte följs av en »kulturrevolution» som når fram till att skapa »mänsklig mognad och ett äkta nytänkande».

Sexualpolitiken har således ett överväldigande rikt innehåll, vitalt och humoristiskt presenterat. Man kan beklaga, att Millet inte hyfsat ekvationerna och strävat efter större objektivitet i framställningssättet, men man kan inte

förneka, att hon mutar in ett nytt område för könsrollsanalys, att hon fört debatten åtskilliga steg vidare utöver sina föregångare, att hon valt djärva, centrala aspekter. Trots verkets uppenbara brister kommer antagligen rikedomerna på svåråtkomliga kvinnohistoriska fakta, de skickliga analyserna av både vetenskapliga och litterära texter tillsammans med de många spännande hypoteserna att göra Sexualpolitiken till en guldgruva inte bara för aktiva feminister utan också för forskare inom angränsande områden.

Karin Westman Berg

Kari Skjønberg: *Kjønnsroller og miljø i barnelitteratur*. Universitetsforlaget. Oslo 1972.

Kari Skjønberg är lektor vid Statens biblioteksskole i Oslo och ordförande i Norsk Kvinnesaksforening. Hon har i många år forskat och undervisat i barnlitteratur. Hennes utgångspunkt är bibliotekariens, lärarens och föräldrarnas konkreta fråga: Vad får egentligen barnen i sig om den sociala verkligheten och de normer och värderingar som gäller i samhället, när de slukar sina pojk- och flickböcker?

Systematiskt orienterar hon först om teorier rörande förhållandet mellan litteratur och samhälle och diskussioner som förts om litteraturens möjlighet att påverka läsaren. Sen ställer hon upp den mycket plausibla hypotesen, att eftersom annan underhållningslitteratur för att nå en bred publik måste återge en verklighet, som så många som möjligt känner igen, bör förhållandet vara detsamma med barnböckerna. De skulle alltså på könsrollsområdet presentera traditionella ideal. Om de gör så, borde detta påverka barnen ganska starkt, eftersom barnen där känner igen mönster de tidigare lär sig. Troligen får barnen genom läsningen ett slags övning i att leva sig in i sociala roller, t.ex. könsrollerna.

Skjønberg vill emellertid inte studera könsrollsmönstren i barnböckerna isolerade från andra roller. Hon har genomfört en litteratursociologisk innehållsanalys med kodning av 19 kategorier och därvid undersökt pojkarnas och flickornas socialgruppsstillhörighet och miljö (= stad eller landsbygd) lika omsorgsfullt som deras beteenden och attityder i sammanhang som: hem, skola, kamratliv, yrkesplaner, politiska och sociala problem, förhållande till auktoriteter, till våld, till främmande raser och nationaliteter etc.

På detta sätt har hon gått igenom 93 böcker, »sekulære, udidaktiske guttebøker og pikebøker på prosa med hovedpersoner på minst ti år som ikke i vesentlig grad er opptatt av

forelskelser, og med skildringer av nåtidsforhold som lar seg jamføre med verdinormerne i den moderne vestlige kulturkrets. Bøkene må videre ha kommet ut for første gang på norsk i perioden 1957-61, og ikke tidligere enn 1900 i utenlandsk utgave.» Som kontrollgrupp användes ett antal böcker utgivna 1930-31. Av de undersökta böckerna är 22 st. »serieböcker», dvs. böcker med en och samma huvudperson.

Resultatet har utfallit som väntat. Böckerna speglar helt igenom traditionella värderingar. Endast medelklassmiljöer förekommer. 45 % av böckerna skildrar t. o. m. övre medelklass (advokat- och läkarfamiljer etc.) — trots att bara några få procent av Norges befolkning hör hemma där. Arbetarklassen förekommer inte alls i materialet. Författarnas egen bakgrund visar sig vara medelklassmiljö. De var oftast lärare i 40-50-årsåldern. Könrollsattityderna är om möjligt ännu mer konservativa än vad man, enligt Skjönsberg, mötte i norsk medelklassmiljö 1957-61.

En viss utveckling har skett sen 30-talet. Attityderna var då mera autoritära, klasskillnaderna medvetnare, liksom flickornas yrkesval och rörelsemöjligheter mindre. Där förekom oftare upproriskhet och kritik från flickornas sida mot miljön. Endast i böcker med flickor i bygdemiljö förekommer på 50-talet någon entstaka gång sådan protest (Ragnhildur Jónsdóttir, *En islandsk dagbok*, 1954). Pojkarnas roll har ändrats mindre, men de kan någon gång få lov att — utan att kritiseras — syssla med sådant som på 30-talet nedlåtande kallades »jentearbeid» (Ragnvald Vaage, *Stivnakkane*, 1957; Leszlo Hátori, *Flukten til Norge*, 1957). Stort sett tecknas klyftan mellan pojkars och flickors sysselsättningar fortfarande djup, självklar och odiskutabel i hela det undersökta materialet. Landsbygdsmiljön tecknas i 50-talsböckerna på samma sätt som i 30-talsböckerna. Den förnyelse och modernisering som skett noteras inte.

Skjönsbergs bok innehåller en utförlig fingranskning av de traditionella könsrollerna sådana de omedvetet eller medvetet tecknats av författarna. Granskningen är grundlig och omsorgsfull, så långt den kvantitativa metoden gör detta möjligt.

Det enda — blygsamma — tecknet på förnyelse av kvinnorollen fann Skjönsberg i de s. k. serieböckerna, som var stereotypa både i personskildring och handling men genomgående tecknade unga människor som suveränt klarade sig på egen hand oberoende av vuxna. I flick-serier (t. ex. *Carolyne Keene*, *Detektiv Nancy Drew* og *Gullpaviljongens hemmelighet*, 1959; *Helene Wells*, *Cherry Ames* og *sölvsmuglerne*, 1960; *Lisbeth Werner*, *Puks redningskorps*, 1957) fick de kvinnliga huvudperso-

nerna lov att vara mera aktiva och företagsamma än i övriga flickböcker. De fick resa mera, uppleva mera äventyr, t. o. m. förfölja och ta fast brottslingar. Det senare kunde emellertid bara inträffa, när ingen pojke fanns i närheten, så att inte någon manlig självkänsla skulle äventyras av att en flicka klarade sig utan hjälp i en farlig situation. Serieböckerna för pojkar teckande däremot ännu traditionellare mansroller än övriga pojkböcker.

Som exempel på Skjönsbergs många psykologiska iakttagelser kan nämnas, att pojkars inbördes vänskap genomgående skildras annorlunda än flickors. För flickorna dominerade behovet av förståelse, utbyte av erfarenheter, känslomässig kontakt. För pojkarna var det fråga om att tillsammans med vännen utföra något som intresserade båda, där de behövde varandras stöd. Vid resor i främmande länder hade pojkarna större frihet, men de hade också en annan attityd till det främmande landet. Det var för dem ett temporärt operationsfält — för flickorna däremot en miljö att anpassa sig till och bli bekant med.

Att använda sig av den kvantitativa metodens delresultat kan ibland kräva en viss försiktighet. Jämför man Könsroller og miljö i barnlitteratur med sociologen Rita Liljeströms likartade undersökning *Det dolda mönstret i ungdomsböcker* (ingår i *Westman Berg red., Könsdiskriminering förr och nu*, 1972) finner man, att båda forskarna har använt sig av kodning men med delvis olika kategorier. Skjönsberg har en bredare approach och granskar fakta som relativt lätt faller i ögonen. Liljeström borrar djupare inom ett trängre område. I stora drag sammanfaller deras resultat. Båda utgår från Talcott Parsons teori, att den manliga könsrollen är en »instrumentell» roll och den kvinnliga en »expressiv» roll (dvs. emotionell). Men när Liljeström undersöker, vad det är hos människorna i boken, som läsaren mest görs uppmärksam på, finner hon, att i flickböcker utseendet och kläderna kommer i allra första hand. (I pojkböckerna däremot spelar de minst roll, s. 52 f.). Skjönsbergs resultat är det motsatta: »Noen påfallende sterk interesse for klær og interiører kan vi ikke si vi finner i pikebøkerne» (s. 161). Antagligen beror divergenzen mer på skillnader i använda kategorier och i åldersfördelningen inom materialet än på skillnader mellan könsrollsmönster i norska och svenska barnböcker.

Jämför man Skjönsbergs, Liljeströms och Millets undersökningar, finner man, hur olika värderingar och olika samhällsbakgrund kan influera resultatet trots den skenbart objektiva metod de två första använt. Skjönsberg och Liljeström kritiserar inte storheter som Parson,

medan Millet vredgad angriper honom och hans efterföljare för könsfördomar i forskningsresultaten. Bl. a. påpekar hon, att de i sin definition av »den instrumentella rollen» hopat positiva egenskaper som seghet, ambition, planmässighet, ansvarskänsla, självständighet, medan de låter »den expressiva rollen» karakteriseras av övervägande negativa egenskaper som ilska, grälsjuka, hämndlystnad, rättshaveri, bristande samarbetsvilja, skvallrighet. Millet ansluter sig här tydligt till den nutida kritiken i USA mot patriarkala attityder inom forskning. För henne är det vidare självklart att se passivitet som en negativ egenskap, som uppstår till följd av förtryck och hämningar. För Skjöönsberg är däremot passivitet en positiv egenskap, som hon beklagar, att pojkar i vår kultur inte får lov att visa lika ostraffat som flickor. Enligt hennes bedömning av sitt material, tvingas pojkar in i en snävare könsroll än flickorna.

Uppmärksamhet på forskarnas metoder, värderingar och samhällsbakgrund är måhända ännu viktigare, när det gäller undersökningar av hur samhällsproblem speglas i nutida litteratur, än när det gäller undersökningar av litteratur från en gången epok.

Karin Westman Berg

Epoker och diktare 1-2. Allmän och svensk litteraturhistoria under redaktion av Lennart Breitholtz. Almqvist & Wiksell. Sthlm 1971-72.

Under sin professorstid har Lennart Breitholtz upplevt både den enorma tillväxten av studentantalet i vårt ämne och den genomgripande omdaning av ämnets innehåll. Som outröttlig läroboksförfattare och antologiredaktör har han givit god hjälp åt de många lärare som haft den svåra uppgiften att upprätthålla en rimlig kvalitetsnivå. Hans senaste bidrag är det vältaligaste vittnesbördet hittills om hur radikalt läget försämrats för det historiska litteraturstudiet vid svenska universitet. I förordet till andra delen har Breitholtz redovisat en omläggning av den ursprungliga planen som framtingats av det ytterligt ringa utrymmet för litteraturens äldre historia i den nya utbildningen för svensklärare.

Det tjänar inte mycket till att sälla sig till dem som gråter över en svunnen guldålder då studenterna fick läsa sex band allmän och sju band svensk litteraturhistoria av Henrik Schück. Ändå är det svårt att bevara sinneslugnet inför det faktum att en lärobok som på ungefär 1350 spatiöst tryckta och rikt illustrerade sidor sammanfattar den allmänna och svenska litteraturhistorien blivit alltför omfattande för att kunna

läsas obeskuren i den akademiska grundutbildningen. Till den absurda ytterligheten har alltså ett decennium av universitetsexpansion fört oss: vem har i längden någon glädje av en sådan utveckling i kraftans efterföljelse?

Den mest fruktbara inställningen till dessa trista fakta är naturligtvis inte jämmer och kverulans utan precis den som Breitholtz och hans medarbetare valt. De har strävat efter att ge ett begrepp om litteraturens lysande överflöd inom de snävaste gränser, och jag tycker nog att de har lyckats i de allra flesta stycken. I ett avseende har tvångströjan verkat direkt positivt. Genom att alla berörda litteraturer sammanförts inom samma pärmar har äntligen de nordiska grannlänternas diktning kunnat integreras i kurserna. Vidare har dispositionen medfört betydande vinster i det avseendet att den svenska litteraturen hela tiden får läsas i sitt eget internationella perspektiv. Allmänna genrebeskrivningar och epokbestämningar behöver alltså inte upprepas när läsaren tar itu med vår egen diktning.

Denna integration har dock inte fått bestämma proportionerna, och väl är det. Sverker Göransson's avsnitt om allmän och nordisk litteratur 1900-1960 är praktiskt taget lika långt som Sjöstedts och Lagerlöfs bidrag om svensk 1900-talsdikt. Breitholtz har ägnat det svenska 1600-talet fyrtio utomordentligt välvägdade och intresseväckande sidor som läsaren är tacksam för, men skulle samma kriterier ha tillämpats här som i de allmänna partierna hade det väl knappt blivit mer än fem sidor. Några gånger kan dock dessa inkongruenser bli störande. En omåttligt läst och historiskt betydelsefull författare som Richardson avfärdas på en och en halv sida, f. ö. i ett tonläge som erinrar om stormästaren Schücks, medan den garanterat stendöde Gyllenberg ägnas fyra sidor — här har alltså den litteraturhistoriska forskningsivern fått styra utan hänsyn till det litterära värdet.

Det är Lennart Breitholtz själv som svarar för större delen av verket. I den första delen har han skrivit allt utom avsnittet om den nordiska litteraturen fram till 1300-talet som har Peter Hallberg som upphovsman: detta är f. ö. ett föredömligt kapitel, utomordentligt klart, balanserat men ändå spännande, generöst mot andra forskare. Sturm und Drang och tysk klassicism som inleder den andra delen är också av Breitholtz' egen hand. Det gör totalt ca 750 sidor som ompänner tiden från Homeros till Goethe. Självklart kan alla ställningstaganden inte baseras på forskarens självsyn — det märks kanske mest i medeltidskapitlen — men författaren har haft ambitionen att så ofta som möjligt teckna en bild av det aktuella forsk-